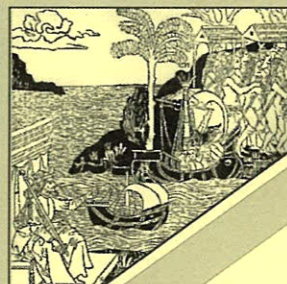
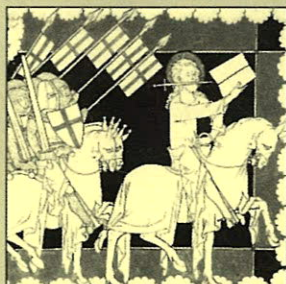
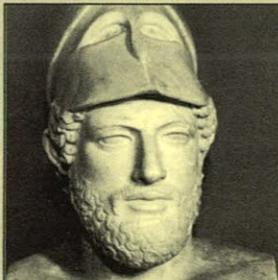

KLIÓ 2013/2

TÖRTÉNELMI SZEMLÉZŐ FOLYÓIRAT

A tartalomról:

Az apagyilkosság
tényállása a római jogban
Boszorkányság és mágia
Hugenották Angliában

A történettudomány külföldi eredményei magyarul

Szerkesztőbizottság: dr. Orosz István akadémikus, egyetemi tanár DE (elnök)
dr. Papp Imre akadémiai doktor, egyetemi tanár DE (főszerkesztő)
dr. Fodor Mihályné és dr. Reszler Gábor (szerkesztők).

Műszaki szerkesztő: Erdélyi Tamás.

A borító Borsi Csaba munkája.

Nyomtatták a Kapitális Nyomdában, Debrecenben.

A szerkesztőség címe: dr. Fodor Mihályné,
Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet

4010 Debrecen, Postafiók 48.

Telefon: 52-512 900/23 096

Kiadja a KLIÓ Alapítvány.

Kuratórium: dr. Solymosi László akadémikus, egyetemi tanár, DE (elnök),
dr. Barta Róbert egyetemi docens, DE, dr. Bitskey István akadémikus,
egyetemi tanár, DE, dr. Györkös Attila egyetemi adjunktus, DE
és dr. Pete László tanszékvezető egyetemi docens, DE.

Megjelent

a Nemzeti Kulturális Alap,
Emberi Erőforrás Támogatáskezelő
Nyíregyháza Megyei Jogú Város
Kulturális Bizottsága,
a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Történelmi Intézete,
valamint a Nyíregyházi Főiskola támogatásával.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

A KLIÓ az interneten is olvasható: <http://www.c3.hu/~klio>
e-mail címek: fodor.mihalyne@arts.unideb.hu
erdelyi37tamas@gmail.com

A folyóirat megjelenik minden negyedév közepső hónapjában. Előfizethető
a KLIÓ Alapítványnál (4033 Debrecen, Herpay Gábor u. 50. Adószám:
18792234-1-09). Előfizetési díj egy évre 800 Ft + postaköltség.

ISSN 1216-2965

Szerkesztőbizottság: dr. Orosz István akadémikus, egyetemi tanár DE (elnök)
dr. Papp Imre akadémiai doktor, egyetemi tanár DE (főszerkesztő)
dr. Fodor Mihályné és dr. Reszler Gábor (szerkesztők).

Műszaki szerkesztő: Erdélyi Tamás.
A borító Borsi Csaba munkája.

Nyomtatták a Kapitális Nyomdában, Debrecenben.

A szerkesztőség címe: dr. Fodor Mihályné,
Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet
4010 Debrecen, Postafiók 48,
Telefón: 52-512 900/23 096
Kiadja a KLIÓ Alapítvány.

Kuratórium: dr. Solymosi László akadémikus, egyetemi tanár, DE (elnök),
dr. Barta Róbert egyetemi docens, DE, dr. Bitskey István akadémikus,
egyetemi tanár, DE, dr. Györkös Attila egyetemi adjunktus, DE
és dr. Pete László tanszékvezető egyetemi docens, DE.

Megjelent

a Nemzeti Kulturális Alap,
Emberi Erőforrás Támogatáskezelő
Nyíregyháza Megyei Jogú Város
Kulturális Bizottsága,
a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Történelmi Intézete,
valamint a Nyíregyházi Főiskola támogatásával.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

A KLIÓ az interneten is olvasható: <http://www.c3.hu/~klio>
e-mail címek: fodor.mihalyne@arts.unideb.hu
erdelyi37tamas@gmail.com

A folyóirat megjelenik minden negyedév közepén hónapjában. Előfizethető
a KLIÓ Alapítványnál (4033 Debrecen, Herpay Gábor u. 50. Adószám:
18792234-1-09). Előfizetési díj egy évre 800 Ft + postaköltség.

ISSN 1216-2965

TARTALOM

Historiográfia

Anne Patterson Rodda: Genealógia és mikrotörténelem
(*Szijártó M. István*)

3

Fejezetek Közép-, Kelet-és Délkelet-Európa történetéből

I. A. Pronyenko – V. V. Mojzsec – E. M. Gomoljak: A nagyszülősi
és a királyházi várak kutatásának 2007/2011-es eredményei
(*Székely Gusztáv*)

7

Frank N. Schubert: A magyar határvidék a Habsburg Birodalomtól
az Európai Unióig (*Vida István Kornél*)

13

Dejan Djokić – James Ker-Lindsay (szerk.): Jugoszlávia története
új megközelítésben (*Vukman Péter*)

17

A. N. Medusevskij A konzervatív politikai romantika bírálatához
a posztszovjet Oroszországban (*Kurunczi Jenő*)

29

Ókor

Núria Rodríguez i Corcoll: Papság és kultuszok a későkori
Közép-Egyiptomban (*Szántó Zsuzsanna*)

35

F. Humer – G. Kremer (szerk.): Istenek és emberek Carnuntumban
(*Gesztelyi Tamás*)

44

Andrew R. Dyck (szerk.): Az apagyilkosság tényállása a római jogban
(*Nótári Tamás*)

47

Brian Campbell: Róma és a folyamatok (*Grüll Tibor*)

54

Branka Migotti (szerk.): A horvátországi Pannónia-kutatás
új eredményei (*Magyar Zsolt*)

59

Középkor

Miriám Hlavačková: Egy középkori diplomata karriertörténete
(*Novák Ádám*)

64

Stephen A. Mitchell: Boszorkányság és mágia a középkori Északon
(*Katona Csete*)

67

1

Kora újkor

- Cesare Cuttica – Glenn Burgess (szerk.): Monarchizmus és abszolútizmus a kora újkori Európában (*Sashalmi Endre*) 72
- Cesare Cuttica: Sir Robert Filmer (1588–1653) és a patrióta uralkodó. Patriarchalizmus a tizenhetedik századi politikai gondolkodásban (*Sashalmi Endre*) 78
- Bernard Cottret: Hugonották Angliában, 1550–1700 (*Fodor Mihályné*) 83

Újkor

- Szvetla Janeva: A bolgár adóbérlők (csorbadzsik) szerepének újraértékelése a bolgár szakirodalomban (*Demeter Gábor*) 92

Jelenkor

- Nicola Labanca: Háború az „olasz” Líbiáért (*Kun Tibor*) 100
- Eiko Maruko Siniawer: Tönkrement liberalizmus. Diskurzusok a politikai erőszakról a két világháború közötti Japánban (*Tóth Tamás*) 106
- Paul Preston: A spanyol Holocaust (*Anderle Ádám*) 110
- Gustavo Corni: Göring-portré olasz írónnal (*Madarász Imre*) 115
- Dimitrij Khazanov – Alexander Medved: MIG-3-as ászok a második világháborúban (*Novák Zoltán*) 118
- Donna Jean Murch: A városnak élni. Oktatás, migráció és a Fekete Párduc Párt felemelkedése a kaliforniai Oaklandben (*Boros Gábor*) 123

KÖZÉPKOR

Boszorkányság és mágia a középkori Északon

Stephen A. Mitchell neve valószínűleg ismerősen cseng a középkori Északkal foglalkozó kutatók számára. Az amerikai professzor jelenleg is aktív szerepet vállal a Harvard Egyetem skandinavisztika programjában és egyéb szerveződéseiben (*The Committee on Degrees in Folklore and Mythology, Committee in Medieval Studies, Milman Parry Collection of Oral Literature*). Emellett számos folklór-, nyelv- és irodalomtörténeti értekezés és tanulmány szerzője, melyek olyan (a szakma krémjét felvonultató) kötetekben jelentek meg, mint az *A History of Swedish Literature (1996)*¹ vagy a *The Viking World (2008)*². Önálló könyve a Cornell University Press gondozásában megjelent *Heroic Sagas and Ballads (1991)*³, mely az izlandi sagáknak, a későbbi skandináv száj- balladahagyományra gyakorolt hatásait tárja fel. Érdeklődési területe az utóbbi években fordult a folklór egy sajátos szeletére, a boszorkányság és varázslás témaköre felé, melynek eredményeként elkészült 2011-ben publikált összefoglaló műve a *Witchcraft and Magic in the Nordic Middle Ages (2011)*.

A kötet óriási szakadékot tölt be a téma szakirodalmában. Bár korábban is születtek alapos munkák, ezek többnyire olyan hatásvadász korszakokra összpontosítottak, mint a viking éra (800–1100) vagy az újkori boszorkányüldözések, és teljesen figyelmen kívül hagyták a kereszténység megszilárdulása és a reformáció között eltelt időszakot. Ez a szakmai mulasztás elsősorban két megfontoláson alapult. Először is, az izlandi sagák – melyek az egyik legjobb betekintést nyújtják a boszorkányság megnyilvánulási formáiba – az említett korábbi időszakra, a vikingek hőskorára vonatkoznak. A másik ok egy téves elméletből eredeztethető, miszerint az északi boszorkányság és varázslói hagyomány semmit nem változott a kezdetektől

-
1. Mitchell, Stephen A. : *The Middle Ages*. In: *A History of Swedish Literature*. Szerk.: Lars G. Warne. Vol. 3 of a *History of Scandinavian Literatures*. University of Nebraska Press, 1996. 10–58.
  2. Mitchell, Stephen A. : *The heroic and legendary sagas*. In: *The Viking World*. Szerk.: Stefan Brink – Neil Price, 319–322. Routledge, London, 2008.
  3. Mitchell, Stephen A.: *Heroic Saga and Ballads*. Cornell University Press, Ithaca NY, 1991.

egészen az 1400-as évekig. Mitchell igyekszik rávilágítani mindkét történet-szi hozzáállás helytelenségére. A sagákat egészen új aspektusból használja fel és interdiszciplináris kutatási módszerekkel – nyelvtudomány, folklór, antropológia, régészet, képi ábrázolások, világi és egyházi törvénykönyvek – egészíti ki az általuk festett képet. A második esetben a kutatás időintervallumát a Krisztus utáni 1100 és 1525 közötti periódusra terjeszti ki. A kezdő évszám a kereszténység elit körökben való megszilárdulását jelzi a középkori Északon, mely egyelőre nem hatja át az alsóbb társadalmi rétegeket, lehetővé téve egy babonás, félelmekkel teli közgondolkodást (ami kiváló táptalaj a varázslatokról és boszorkányokról szőtt elképzeléseknek). Az egyházi felfogás szintén a XIII. században mozdul el egy átgondolt hozzáállás irányába, mely nyilvánvaló különbséget tud tenni a sötét mágia és a keresztényi „jóindulatú varázslás”, a csoda között. A záró dátum egy politikai eseményt jelöl: Svédország önállósodását és elválását Dániától. A szerző ezt azzal indokolja, hogy ekkorra alakul ki Skandinávia szilárd politikai térképe, mely három évszázadon keresztül domináns marad. A kronológiai határok ellenére, a mű korántsem halad időrendben. A könyv a problémakörök tematikus, korokon átívelő vizsgálata alapján van komponálva.

Kiemelendő, hogy Mitchell nem emeli távoli európai kontextusba az északi boszorkányságot, ami elnagyoltta tehetné a kutatást, ugyanakkor nem is izolálja azt. Mindvégig számba veszi azokat a jelenségeket, melyek külföldi impulzusokból eredeztethetők. Ezek elsősorban azoktól a népektől származnak, akikkel a skandinávok kapcsolatba kerültek terjeszkedésük során és egyben erős sámánisztikus hagyományokkal rendelkeznek, mint a finnek vagy az eszkimók.

A könyv bevezetőjében alapvető fogalmi kérdések kerülnek szóba, melyek részben előrevetítik a későbbi fejezetek tartalmát is. Ilyen a varázslat-vallás-tudomány hármass viszonya, melyek bizonyos elméletek szerint kronologikus sorrendben állnak és csupán a bennük való hit elmúlásáig léteztek (Frazer). Mások sokkal inkább hisznek abban, hogy a „triád” összefonódása is lehetséges, és a varázslat maga számos funkcióval rendelkezhet, mint az aggodalmak, félelmek vagy veszély eloszlatása (Malinowski). A varázslat társadalmon belüli particionálása is tetten érhető. Egyik részről, az elitek és a közemberek által is jól ismert és használt praktikák (talizmánok és védő varázslatok), másrészről a tanult démoni mágia különíthető el, melyhez különleges előképzettségre és latin tudásra volt szükség. Szintén fontos kérdéskör a téma nyelvi megragadása. A magyar nyelvben is érzékelhető az a különbség, amikor nemi szerepeket társítunk „boszorkány” és „varázsló” szavainkhoz, mely indokolttá tesz egy „gender” központi vizsgálódást is.

Az északi hittérítés rövid politikai háttérét megadva Mitchell áttér a mágia kereszténység előtti megjelenési formáira. Göröcső alá veszi a csatamágiát, a legfőbb isten Óðinn és – újabb nemi szerepet sejtetve – Freyja ván⁴ istennőt, akitől az istenek a varázslás művészetét tanulták. A mágia ezekben a kezdeti időkben, mint pogány jelenség állt szemben a kereszténységgel és nem mint ördögi vagy eretnek entitás. Itt nyer értelmet a Mitchell által választott kronológiai keret, ugyanis a XIII. századi prédikációs iratokból már világosan kiderül, hogy a varázslat egyenértékű és együtt is jár az eretnekséggel. Az egyházi propaganda tehát új köntöst adott az okkultizmus elleni harcnak, felruházva azt egy aktuálisabb ellenséggéppel. Ez a legfontosabb szegmense az északi boszorkányság változásainak, amit a kutatók korábban nem tudtak vagy nem akartak észrevenni.

A varázslás és boszorkányság a mindennapokban (*Magic and Witchcraft in Daily Life*) című fejezet tárgyalja a tanulható mágia, a nekromancia és a védővarázslatok hétköznapi, mindenre kiterjedő formáit. A sagák adják a leglátványosabb betekintést ezekre a területekre. Az általuk konstruált történeti tudat ferdítéseit a nyelvészet korrigálja figyelembe véve a mellékjelentéseket, eltérő fordításokat és szinonimaként használt szavakat. Mitchell rávilágít arra is, hogy a keresztény kultúrkörnyezetben íródott sagák rejtett célja, hogy olvasóival elhitesse milyen kiterjedt keretek között zajlott a sötét mágia alkalmazása a keresztény térítés előtti időkben. A románcok, szerencse, egészség, időjárás vagy az átkozás területei mind-mind beleestek a varázslatok hatókörébe. A legtöbb írásos emlék a csábítás és a szerelemvarázs, illetve a gyógyítókövek mibenlétéről maradt ránk, ami azt sejteti, hogy a skandinávok ezen a téren szerették leginkább kamatoztatni földön túli tudásukat. Nagyon kevés információ maradt ránk azonban a varázslás folyamatáról. Ha hihetünk a sagáknak, az átkok esetében nem elégedhetünk meg annyival, hogy a varázsszert elrejtettük ellenségünk ágyában, kimondtuk a megfelelő szavakat és rászórtuk a vegyületet a célszemélyre. A átkot közhírré is kellett tétetni ahhoz, hogy hasson. Maga a varázsló mibenléte is kérdéses a korabeli felfogásban. Saxo Grammaticustól például megtudhatjuk, hogy a mágiával bíró lényeknek tulajdonképpen három fajtája van: óriások, varázslók és a kettő keverékei.⁵

A boszorkányság középkori mitológiai megjelenési formáira koncentrálna a következő fejezet, melyek képi ábrázolásokon maradtak ránk. Főként északi templomok freskóit tanulmányozza, melyek a boszorkányság legis-

---

4. Óizlandi: Vanir.

5. Az óészaki forrásokban a 'tróllidómr' (angol: witchcraft) kifejezést is használják a varázslásra, ami a mágiahasználók egy újabb nem emberi fajjal való rokonítását emeli ki.

mertebb középkori (gyakran egész Európában ismert) motívumait mutatják be. Ilyen például a fausti példából közismert *pactum cum diabolo*, azaz a legpaktálás az ördöggel, a *sabbath* (orgia) vagy a boszorkányok gyűlése. Utóbbi jelenség az északi boszorkányok legendás gyülekezőhelye folytán az utazás Blåkullába (*Journey to Blåkulla*) elnevezést kapta a folklórtudománytól. Itt megfigyelhetőek azok a külsőségek, melyek a boszorkányságot európai vándorútja során mindenhol végigkísérték: a kalap, a macska és a repülőseprű. Sokkal fontosabb azonban a képi megjelenítések mentáltörténeti vonulata. Az említett jelenségeknél Mitchell mágikus világnézetéről beszél (*magical worldview*), ami nem ismeri a véletlen fogalmát és mindent logikai alapon vezet le. Ha tehát, a közösségben valami rossz történik – mondja Mitchell – akkor annak okozójának is kell lennie. Ez alapján vizsgálja a legelterjedtebb ábrázolást, a tejlopó asszony (*milk-stealing witch*) legendáját. A történet szerint a boszorkányok az ördög segítségével gyakran ellopják más asztaláról az ételt, illetve a legismertebb verzió szerint a tehének tejét. Ha tehát egy tehén keveset tejel, az minden bizonnyal nem a véletlen műve, hanem egy kézzel fogható személyé (boszorkány, ördög stb.). A boszorkányság ennél fogva nem misztikus probléma, hanem nagyon is praktikus, ami ugyanolyan praktikus válaszokat igényel a társadalom részéről. Innen eredezteti Mitchell a világi és egyházi törvények felfogásait, amiket a következő fejezetben taglal.

A boszorkányságot gyakran próbával vagy eskütétellel kellett megcáfolni és gyakran ez lehetséges is volt (ne felejtjük el, még nem vagyunk a drasztikus boszorkányüldözések korában). A nyugati (izlandi, norvég) törvénykönyvek jóval többet foglalkoznak a boszorkánysággal, mint a keletiek (dán, svéd). Ezekben felsorolnak minden olyan tevékenységet, amit azonosítanak a boszorkánysággal: jóvendőmondás, varázsigék, talizmánok, ártó varázslatok. A büntetések változatosak lehetnek, de általában száműzetés, törvényenkívüliség vagy kivégzés volt a retorzió. Meglepő módon ez korántsem csak a vélt vagy okozott kár súlyosságától függött, hanem nemek szerint változhatott, és minden esetben összekapcsolódott valamilyen kézzel fogható bűnnel. A nők esetében ezek általában szexualitáshoz kapcsolódó kilengések voltak, mint az orgia, a vérfertőzés vagy afrodisziákum használata, és viszonylag enyhe büntetés társult hozzájuk (többnyire száműzetés). A férfiakat mindig istentagadással és az ördög imádatával vagy lopással vádolták. Természetesen mindkettő eszköze a démoni mágia volt, az ítélet pedig halál. Az, hogy megkülönböztették a nemiséget az ítélet meghozatalánál, indikálja egy újabb irányú megközelítés kifejtését, aminek a szerző az utolsó fejezetben eleget is tesz.

A női szerepek vizsgálatához Mitchell ismét interdiszciplináris módszereket hív segítségül. Felidézi a sagák idevágó részeit (pl. a gonosz Hallgerðr⁶), és ismételten a képi ábrákat. A források egybevetéséből kitűnik, hogy a női boszorkányság az eredendő női gyengeségnek tudható be. Ádám és Éva bibliai története példázza a nők rosszra való hajlamát, mely majd a freskóképeken látható ördögi nőszemély (*Evil-woman*) motívumában csúcsozódik. A minden bestiális bűnben érintett *Evil-woman* gyakori ábrázolása azonban ennél tágabb perspektívába is helyezhető, azt sugallva, hogy mi volt a helyes és mi a teljesen helytelen magatartási forma a kor asszonyai számára. A boszorkányság tehát, mint szociális kontroll (is) működött a középkori közösségekben.

A kutatás korábban jócskán alábecsülte a nők szerepét a boszorkányság történetében. Erre az adhatott okot, hogy a sokkal keményebb büntetések a férfiakat sújtották, mert ők voltak képesek olyan tetteket véghezvinni, amik az egyház és a fennálló királyi hatalom pozícióját veszélyeztetik (istentagadás, eretnokség), míg a nők viszonylag ártalmatlan szexuális vagy jövődömondó bűnei csak a privát szférát érintették.

Konklúzió gyanánt Mitchell összegzi az utószóban kutatásának eredményeit és felvillantja a reformáció utáni boszorkányüldözések képeit, nyitva hagyva a kutatás kiterjesztését a későbbi időszakokra is. A körülbelül 200 oldalas könyvet 150 oldalnyi lábjegyzet és bibliográfia követi, ami betekintést enged a téma kiterjedt szakirodalmi és forrásbázisába.

Mitchell, A. Stephen: *Witchcraft and Magic in the Nordic Middle Ages* (Boszorkányság és mágia a középkori Északon). University of Pennsylvania Press, Philadelphia, Oxford, 2011.

Katona Csete

---

6. Hallgerðr két baráti család között szított viszályairól híres, melyek mindkét nemzetség pusztulásával értek véget. A történet magyarul is olvasható Bernáth István fordításában: *Kopasz Grím-fia Egill / A fölperzselt tanya. Két izlandi saga a XIII. századból*. Ford.: Bernáth István, Tóni Túra Utazási Iroda, Budapest, 1995.